

CÂTEVA INFORMAȚII DESPRE PRIZONIERATUL LUI NICOLAE TONITZA ÎN TIMPUL MARELUI RĂZBOI

Cristian-Iulian Ceacîru*

Rezumat: În urma dezastruoasei bătălii de la Turtucaia, zeci de mii de soldați români au fost luați prizonieri de către trupele bulgare. Printre captivii români se afla și pictorul Nicolae Tonitza. Alături de camarazii săi, el a trebuit să reziste tratamentului dur al gardienilor, foametei și bolilor. Cu toate acestea, Nicolae Tonitza folosindu-se de talentul său artistic, a căutat să ridice moralul prizonierilor români, să-i scoată din monotonia cenușie de zi cu zi. Un rol important în acest sens l-a avut realizarea unei reviste a lagărului, scrisă de mână și concepută în mare parte de acesta.

Abstract: Following the disastrous Battle of Turtucaia, tens of thousands of Romanian soldiers were taken prisoner by the Bulgarian troops. Among the Romanian captives was the painter Nicolae Tonitza. Along with his comrades, he had to withstand the tough treatment of wardens, hunger, and illnesses. However, Nicolae Tonitza, using his artistic talent, sought to raise the morale of the Romanian prisoners, to remove them from the daily gray monotony. An important role in this respect was the realization of a journal of the camp, written by hand and designed largely by Tonitza.

Cuvinte cheie: prizonier de război, pictor, Nicolae Tonitza, Bulgaria, primul război mondial, revistă.

Key-words: prisoners of war, painter, Nicolae Tonitza, first world war, periodical.

Prin impactul pe care l-a avut asupra societății, primul război mondial a fost unul din acele evenimente care a schimbat pentru totdeauna destinul al aproape întregii omeniri. Au fost implicați oameni din toate categoriile sociale, având profesiile cele mai diverse. O categorie specială a celor care au trăit ororile primei conflagrații mondiale a fost cea a prizonierilor de război. Departe de cei dragi, de patrie, suferind sub apăsarea foametei și a bolilor de multe ori soarta prizonierilor de război era mai rea chiar decât a celor uciși în cursul luptelor. Asemenea celorlalte state combatante și România a avut soldați care au îndurat prizonieratul pe teritoriul Puterilor Centrale. O categorie aparte de soldați români căzuți în prizonierat a fost cea a artiștilor. Printre aceștia se remarcă marele pictor Nicolae Tonitza, care, în timpul primului război mondial a fost prizonier în lagăre din Bulgaria.

Nicolae Tonitza (1886-1940), unul dintre cei mai valoroși pictori români, s-a născut la 13 aprilie 1886 la Iași, fiind unul dintre cei cinci copii ai Anastasiei și ai lui Neculai Toniță. În anul 1902 s-a înscris la Școala Națională de Belle Arte din Iași de la care însă nu va lua diplomă de absolvire. Șase ani mai târziu, N. Tonitza s-a înscris la prestigioasa Academie Regală Bavareză de Arte Frumoase din Munchen. Adevărata formare artistică și-o va realiza în perioada anilor 1909-1911, când a locuit la Paris. Aici a studiat intens lucrările marilor pictori și a realizat o serie de tablouri.

Prima expoziție personală a lui Nicolae Tonitza a avut loc în 1916, aceasta cuprinzând 94 de picturi și desene. După primul război mondial, în 1924, a căpătat o recunoaștere internațională, odată cu participarea la bienala de la Veneția. Ulterior a participat de asemenea la o serie de expoziții internaționale precum cele de la Barcelona (1929), Amsterdam (1930), Bruxelles (1935). În 1934, Nicolae Tonitza a devenit rector al Academiei de Belle Arte din Iași. O parte însemnată din activitatea sa artistică a consacrat-o imortalizării frumuseții peisajului dobrogean, în perioada 1933-1934. Aflat în plină glorie, Nicolae Tonitza s-a stins din viață, în urma unei îndelungate suferințe, la 26 februarie 1940.

Intrarea României în război în noaptea de 14/15 august 1916 a fost întâmpinată cu mare entuziasm de societatea românească. Pentru o scurtă perioadă de timp bucuria populară a fost

---

* Muzeograf, Muzeul Olteniei Craiova, e-mail: iulianc01@gmail.com.

întreținută de succesele armatei române care ducea o ofensivă victorioasă în Transilvania. În acest context de euforie generală a survenit catastrofa militară de la Turtucaia.

Localitatea și împrejurimile sale, deși puternic fortificate între anii 1913-1916, erau oarecum izolate față de restul teritoriului românesc și nu aveau resursa umană necesară unei defensive de succes. Cea mai mare parte a soldaților români prezenți la Turtucaia făcea parte din Divizia 17 Infanterie, mulți dintre ei fiind recruți neinstruiți conduși de ofițeri rezerviști¹. Datorită acestui fapt, moralul trupei era scăzut, soldații simțindu-se în nesiguranță. Forțele oponente erau formate din Divizia 4 de infanterie bulgară, o brigadă din Divizia 1 de infanterie bulgară precum și un detașament format din patru batalioane germane. Condușe de generalul Pantalai Kiselov (1863-1927) trupele bulgare nu numai că aveau o semnificativă superioritate numerică dar și un moral foarte bun. Primele atacuri au început la 2 septembrie 1916 iar românii au fost nevoiți să se retragă pe linia principală de apărare. La 5 septembrie bulgaro-germanii au lansat un atac decisiv după ce anterior aduseseră pe poziții artileria și infanteria pe locul de pornire al ofensivei. Solicitățile generalului Teodorescu de a evacua zona au rămas fără răspuns, dimpotrivă, i s-a transmis să continue lupta până la ultimul soldat. Nu s-a reușit nici trimiterea de ajutoare trupelor române astfel soarta acestora fiind pecetluită. În ciuda bravurii cu care s-au luptat trupele românești au capitulat în după amiaza zilei de 6 septembrie. Peste 25 000 de ofițeri și soldați români au fost luați prizonieri².

Numărul exact de prizonieri de război din Bulgaria, în timpul primului război mondial, este greu de determinat. Se pare că au fost peste 60 000 de prizonieri capturați de armata bulgară în perioada respectivă. Dintre aceștia, din punct de vedere etnic, cei mai numeroși erau prizonieri de război sârbi și români, aproape 50 000 de oameni. În urma unor cercetări recente s-a stabilit că la sfârșitul marelui război, în Bulgaria existau 21 082 prizonieri români³. Anterior, în Germania fuseseră transferați alți 6500 de prizonieri români. În afara sârbilor și românilor, în lagărele bulgărești mai existau prizonieri ruși precum și, într-un număr mult mai mic englezi, francezi, italieni, greci.

Pe teritoriul bulgar existau 21 de lagăre de prizonieri cele mai mari dintre acestea fiind la Sofia (19 000 de prizonieri) și Ferdinand (în jur de 7000 de prizonieri)⁴. Existau mari diferențe între condițiile din aceste lagăre de prizonieri. Astfel, lagărul de la Plovdiv, în care erau internați toți prizonierii englezi și majoritatea celor francezi, era impecabil organizat din puncte de vedere al condițiilor de trai. În alte lagăre însă, precum cele de la Haskovo sau Kârdjali, condițiile de viață erau foarte grele, prizonierii trebuiau să depună eforturi imense pentru a supraviețui.

După căderea în captivitate, Nicolae Tonitza asemenea miilor de soldați români a trebuit să suporte tratamentul brutal al militarilor bulgari precum și depozarea de o serie de bunuri personale (ceas, bani etc). În cele mai multe cazuri, prizonierii luați de către bulgari erau duși, în coloane, pe jos către lagărele de internare. După două zile de marș, coloanele de prizonieri români luați la Turtucaia au ajuns la Razgrad unde au staționat câteva zile. Mai departe au fost transportați cu trenul la Tulovo unde au stat o lună de zile. De aici captivii români au fost porniți spre destinația lor finală, lagărul din localitatea Kârdjali, în sudul Bulgariei. Pictorul C. Vlădescu, luat și el prizonier la Turtucaia a surprins foarte bine în amintirile sale incertitudinea și angoasa trăită, neștiind cum va arata viitorul: „Nu știm încotro mergem. Auzim de Kârdjali, spre sudul Traciei. Dar fără o hartă nu ne dăm seama de drumul până la acea localitate. Ne întrebăm totuși de ce n-am fost lăsați în primul lagăr? Unii sun convinși, că lagărul acela, cu lipsurile lui nu putea fi decât provizoriu în timp ce vagi presimțiri sinistre încearcă inimile celor mai sceptici”⁵.

În memoriile sale G. Banea, ofițer român căzut prizonier în Dobrogea, a descris în amănunt localitatea în care se afla lagărul: „...Kârdjalia era un orașel în regiunea cucerită în războiul balcanic. Pe când Hascov și împrejurimile erau cu pământ bun, cu vii, cu tutunării mai ales, intram

¹ Torrey, 2016, p. 83.

² Torrey, 2016, pp. 83-88.

³ Cholakov, 2013, p.13.

⁴ Cholakov, 2013, p.15.

⁵ Vlădescu, 1926, p. 34.

acum într-un ținut sărăcăcios. Pământ sterp, mai tot o piatră sfărâmicioasă, putredă parcă. [...] Târgușorul Kârjalia nu era mult mai breaz. Pe jumătate părăsit și dărăpănat, puțina populație turcească ce mai rămăsese, își ducea zilele ca vai de lume. Bulgari erau numai autoritățile. Orașul trebuia aprovizionat din altă parte și era greu de făcut drumul de trei poște până la gara Racovschi, cu carele sau mai des cu caravane de catări și mai ales măgăruși piperniciți⁶”. Spre deosebire de alte lagăre de prizonieri, cel din Kârdjali oferea condiții de trai puțin favorabile. La acestea se adăuga și tratamentul brutal pe care soldații bulgarii îl aplicau prizonierilor români. Trebuie menționat faptul că, dintre toți prizonierii internați, cei sârbi și români aveau parte de cele mai rele tratamente în timp ce prizonierii englezi și francezi erau bine îngrijiți. Românilor li se reproșa faptul că au atacat mișelește Bulgaria în 1913, acțiune armatei române fiind văzută ca un factor determinant al înfrângerii bulgarilor în cel de-al doilea război balcanic.

Rele tratamente la care au fost supuși prizonierii români au fost remarcate în anul 1917 și de o misiune a Crucii Roșii Internaționale care a consemnat protestele energice ale ofițerilor români legate de abuzurile la care au fost supuși. Atunci când li s-a atras atenția, oficialii bulgari au afirmat cu cinism că românii nu sunt obișnuiți cu războiul, în timp ce bulgarii sunt în război de șase ani, românii au fost în război doar șapte zile⁷.

Pentru prizonieri hrana constituia unul din elementele vitale pentru supraviețuire. Însă, într-o țară aflată în război, asigurarea unei alimentații corespunzătoare captivilor nu a constituit niciodată o prioritate. După cum a constatat aceeași misiune a Crucii Roșii Internaționale aflată în Bulgaria, captivilor li se asigura pâine în cantitate suficientă și de o calitate foarte bună. Însă, reprezentanții Crucii Roșii nu au văzut la vremea respectivă în Bulgaria decât lagărele de prizonieri în care existau condiții bune, deci afirmațiile lor nu pot fi considerate într-un tot conform cu realitatea. Relatările foștilor prizonieri români despre pâine primită ca hrană oferă o imagine diferită: „...pâinea ni se micșora de la o zi la alta, devenind tot mai rea, când acră, când amară, când cu pleavă ori paie și trecând de la făina de grâu prin cea de orz, ovăz și chiar fasole. Aceasta din urmă era un fel de pastă, cu o crustă rumenă pe din afară, cu miezul însă acru și lipicios, în greutate de 400gr. Nu de rare ori și pe aceasta o așteptam zadarnic⁸”.

Alături de o alimentație consistentă, pentru prizonierii de război era foarte importantă și menținerea unei bune stări de sănătate. Pentru niște organisme slăbite fizic, supuse și unei continue tensiuni psihice acest lucru era dificil de realizat. La răspândirea maladiilor de tot felul contribuia adesea și poziționarea greșită a locurilor de internare a captivilor, cum a fost și cazul lagărului de la Kârdjali. Astfel mulți dintre colegii de suferință a lui Nicolae Tonitza au căzut pradă bolilor după cum aflăm din mărturii contemporane: „Bucuria primăverii ne fu și ea curând stricată de ivirea Malariei (friguri palustre) care începu să bântue cu furie în tot lagărul. Aproape nu a fost ofițer să nu sufere de acest rău ce dăinuia în ace regiune în stare endemică, făcând numeroși bolnavi chiar și în populația turcească băștinașă. Singurul remediu contra temperaturii întrecând dese ori 40 gr. era chinina, remediu sau mai bine zis paliativ, întru cât nu poate combate decât într-o măsură redusă efectul (temperatura), fără să înlăture boala propriu zisă care revenea în crize din ce în ce mai dese. Acest medicament era pe de o parte greu de găsit în localitate, unde nu exista o farmacie, iar pe de alta, multă vreme ne fu refuzată orice asistență medicală. În fiecare cameră zăceau doi trei bolnavi, cari în timpul scurtei convalescențe, între două crize, purtau de grijă nouilor căzuți. Numai târziu, după ce boala prinsese rădăcini adânci în corpurile istovite, ni se permise să mergem, între baionete, la vizita medicală⁹”.

Dincolo de suferințele fizice, de foame, cel mai greu de suportat de soldații români captivi era ruperea legăturilor cu cei dragi și monotonia vieții de zi cu zi. Pentru menținerea moralului se făcea simțită nevoia existenței unor activități care să distragă atenția de la gândurile apăsătoare. În

⁶ Banea, 1938, p. 145.

⁷ *Rapport...*, 1917, p. 21.

⁸ Vlădescu, 1926, p. 97.

⁹ Vlădescu, 1926, p. 111.

lagărele de război bulgare nu prea existau posibilități de petrecere a timpului liber. Cărțile erau greu de obținut, mai ales în limba română și, cu excepția lagărelor mari, nu existau spații comune destinate lecturii sau altor activități.

În cursul anului 1917 pentru o parte din prizonierii români de la Kârdjali, cei care în viața civilă erau artiști, se părea că s-a ivit o rază de speranță. Printre aceștia se aflau pictorii N. Tonitza, C. Vlădescu, C. Ioniță precum și sculptorul amator E. Arghiropol. Pentru o perioadă foarte scurtă de timp (10 zile) a existat un atelier improvizat de pictură-sculptură. Prizonierilor români le-a fost dată permisiunea de a înființa un astfel de atelier de către locotenentul Boiadjeff, comandantul lagărului. Din nefericire același ofițer a dat ordinul de închidere a atelierului și de încetare a activităților artistice în foarte scurt timp. Astfel s-au pierdut pentru totdeauna o serie de lucrări ale lui Nicolae Tonitza.

Totuși, efemera existență a atelierului de sculptură-pictură a constituit scânteia declanșatoare a altui proiect al prizonierilor români. La inițiativa lui Tonitza, ajutat de bunul său prieten și confrate C. Vlădescu a apărut o revistă a lagărului de prizonieri. Aceasta, scrisă integral de mână și ilustrată cu multă măiestrie de cei doi pictori, a reușit să fie o binevenită pată de culoare în cenușiul dezolant al existenței cotidiene.

Primul număr al revistei a apărut la 8 septembrie 1917 și s-a intitulat „*Nu te lăsa*”. Titlul reflecta de fapt starea de spirit a prizonierilor români, decizi să reziste condițiilor dure de captivitate. Următoarele numere s-au intitulat „*Nici mort*”, „*Ține-o aici*”, „*Sărbătorile*” (număr dublu) și iarăși „*Nu te lăsa*” (27 februarie 1918)¹⁰. De remarcat faptul că și prizonierii români din lagărul vecin de la Haskovo au realizat o revistă a lor numită „*Pisălogul*”. Printre cei care au colaborat la apariția acesteia au fost pictorul craiovean Sever Burada și sculptorul Horia Boambă.

Revista realizată de N. Tonitza a avut un real succes și un impact de amploare asupra românilor aflați departe de casă și de cei dragi: „*Momentele tipice din viața lagărului prinse de creionul lui Tonitza răscolesc dureros amintirile mele:*

În numărul de sărbători, e o ilustrație în care silueta albă a lui Isus apare cu un gest de bine-cuvântare, în pragul camerei triste, unde un grup de prizonieri își despăduchează rufele zdrențuite:

- „*Pace vouă, copii..*”

- „*Câte odată vii prea târziu Doamne*”.

*O pagină mai departe, povestea „picantă” cu titlul „Centura de castitate” și precizări în ilustrații colorate de un gust diametral opus, vine ca un reactiv pe care pseudonimul Spân.Zuratu, îl oferă sufletelor ce s-ar lăsa abătute*¹¹”.

Conținutul revistei improvizate, prin combinarea măiastră a credinței cu prezentări umoristice a reușit să-i scoată pe ofițerii români din starea de amorțeală a spiritului care se contura din ce în ce mai primejdios. Încet, încet ei au găsit resursele psihice de a rezista până la eliberarea din prizonierat.

În aprilie 1918 Nicolae Tonitza și frații săi de suferință au fost eliberați și s-au întors în țară punând astfel capăt unei perioade foarte dificile. Prizonieratul a lăsat asupra operei lui Tonitza urme semnificative, în perioada următoare eliberării. Fizionomiile personajelor din operele sale nu sunt individualizate iar pensulația este sumară. Astfel se transmite un puternic sentiment de deznădejde și de atmosferă apăsătoare.¹²

Nicolae Tonitza nu este un caz singular, de om de cultură român, ajuns în prizonierat. După cum s-a văzut, colegi cu el în captivitate, în lagărele de la Haskovo și Kârdjali mai erau pictorii C. Vlădescu, C. Ioniță, sculptorul H. Boambă. În literatura română este cunoscută de asemenea lucrarea memorialistică a lui George Topârceanu, în care cu mult umor prezintă aspecte din timpul prizonieratului său în Bulgaria, în timpul primului război mondial. Unul din pictorii craioveni uitați,

¹⁰ Comarnescu, 1962, p. 149.

¹¹ Vlădescu, 1926, p. 129.

¹² *Viața și...*, 2009, p. 38.

Sever Burada (1896-1968) a fost de asemenea captiv în Bulgaria în timpul marelui război. Acesta a fost luat în prizonierat în noiembrie 1918 în urma luptelor de pe Neajlov și a fost dus în lagărul de la Haskovo, fiind eliberat în iulie 1918¹³.

BIBLIOGRAFIE

Rapport de MM. Dr. F.FERIÈRE, H.MICHELI et K. de WATTEVILLE sur leur voyage à Vienne, à Budapest et à Sofia et leur visites à quelques camps de prisonniers en Bulgarie Avril_Mai 1917. 1917, GENÈVE: Librairie Georg &C.

Viața și opera lui Tonitza, 2009, București: R.A. Monitorul Oficial – Adevărul Holding.

Banea, G. 1938. *Zile de lazaret. Jurnal de captivitate și spital*. București: Fundația pentru literatură și artă „Carol al II-lea”.

Cholakov, R. 2012. *Prisoners of war in Bulgaria during First World War*, Cambridge.

Comarnescu, P. 1962. *N.N. Tonitza*. București: Tineretului.

Rezeanu, P. 2009. *Pictori puțin cunoscuți*. Craiova: Alma.

Torrey, G. 2016. *România în Primul Război Mondial*. București: Meteor Publishing House.

Vlădescu, C. 1926. *Bulgarii.. Memoriile unui ofițer român fost prizonier în Bulgaria*. București: Biblioteca ziarului Universul.

LISTA PLANȘELOR

Fig. 1. Nicolae Tonitza, Autoportret, 1923

Fig. 2. Itinerariul străbătut de Nicolae Tonitza și ceilalți soldați români luați prizonieri

Fig. 3. Fișa de prizonier de la Crucea Roșie a lui Tonitza

Fig. 4. Revista lagărului

Fig. 5. N. Tonitza - Convoi de prizonieri

---

¹³ Rezeanu, 2009, p. 154.

Fig. 1.

Fig. 2.

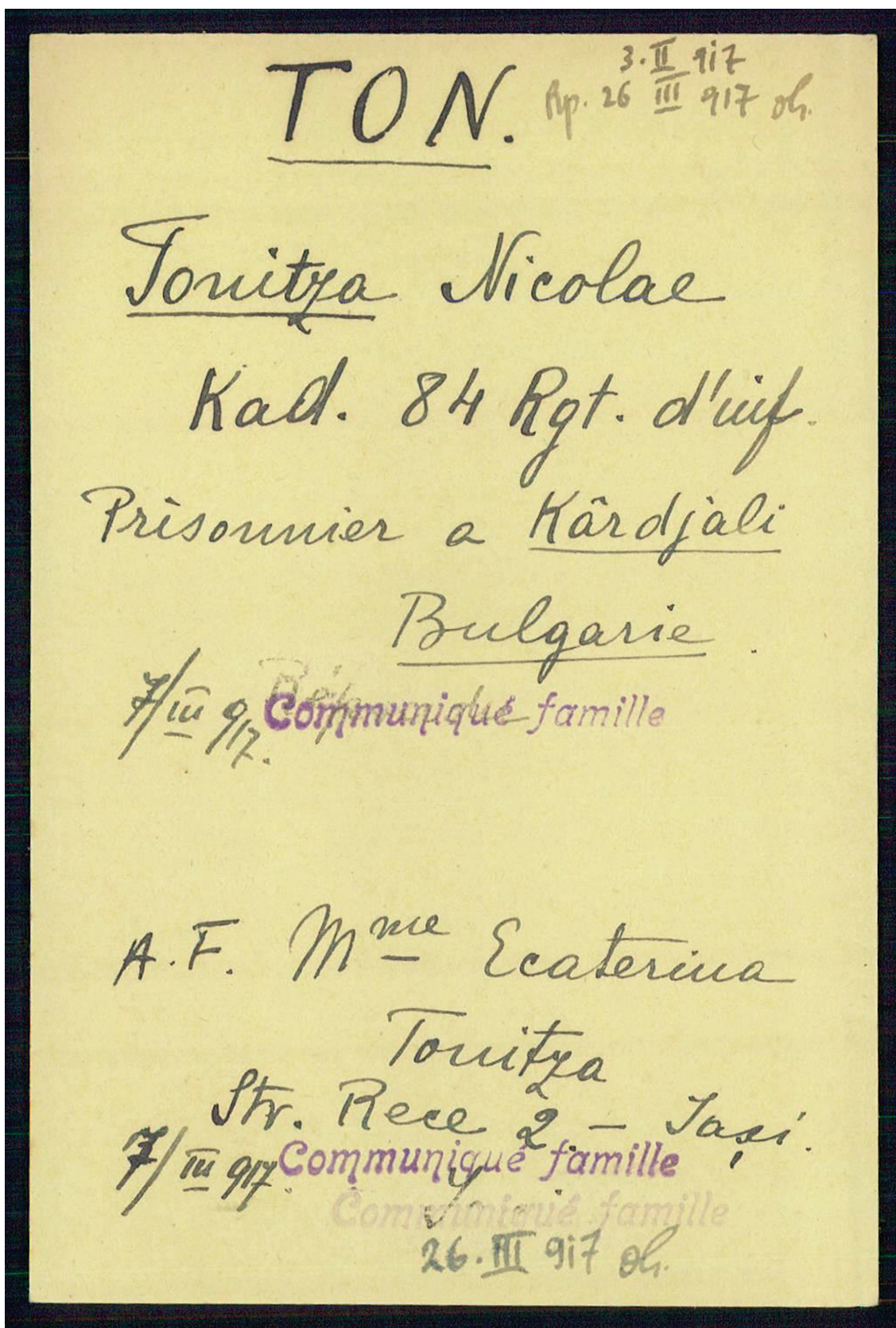

Fig. 3.

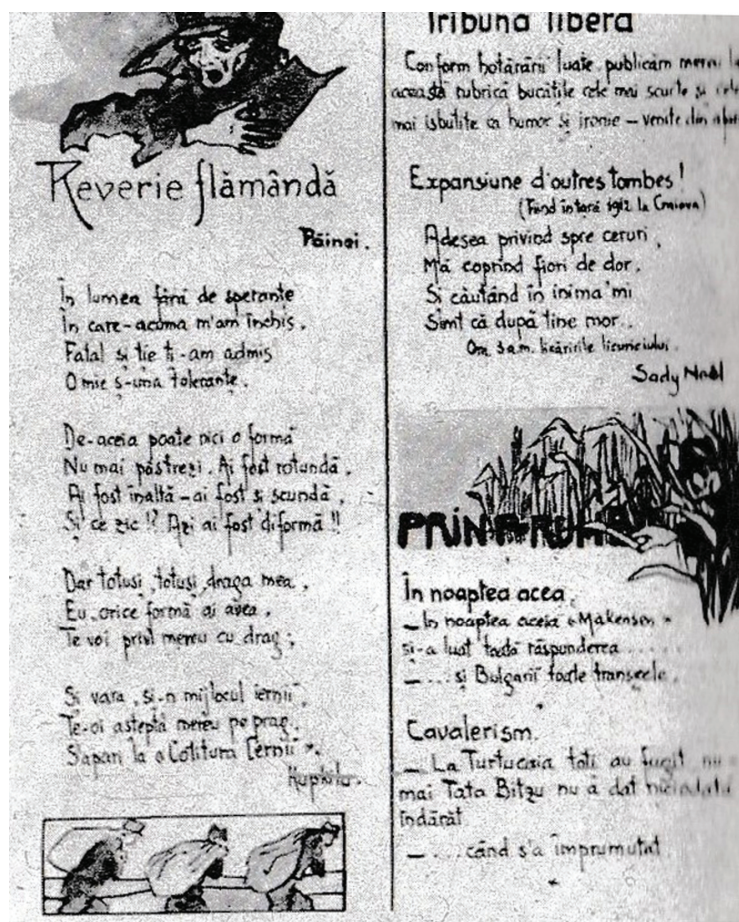

Fig. 4.

Fig. 5.